

Antalya-İstanbul-Kahire Hattında Bir Mevlevî: Âdem Dede ve “Cennette Raks” Romanında İzdüşümleri

Dr. Öğr. Üyesi Şeyda ÖZTÜRK

Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı

GİRİŞ

Âdem Dede (1588-1652) Galata Mevlevihânesi postnişinliğine İsmail Ankaravî'den (ö.1631) sonra oturmuş bir Mevlevî şeyhidir. Kaynaklarda Antalya'nın Çavuşoğulları adıyla marûf zengin bir âilenin mensubu olduğu belirtilen, Âdem Dede'nin pek çok kaynakta Antalyalı oluşunun altı çizilmiştir. Tebliğe konu edilen “Cennette Raks”¹ romanı Âdem Dede efradından Mehmet Celâleddin Perdahlı tarafından kaleme alınmıştır. Romanda yazarın Meşrutiyet dönemine tanıklık eden dedesi Âdem Efendi'nin (ö.1908) hayatı zaman zaman büyük dedeleri Mevlevî şeyhi Âdem Dede (ö.1652) ile kesişmekte ve bu suretle bir yandan mutasavvıf şeyh Âdem Dede tanıtılırken bir yandan da Cumhuriyet öncesi vakıf sâhibi bir derviş âilenin hayâtına dâir izler otobiyografik ve edebî bir suretle aktarılmaktadır.

Osmanlı Tasavvuf hayâtının gerçek bir simâsını yirmi birinci yüzyılda bir edebî ürünle tanıtmak misyonunu yüklenen “Cennette Raks” romanı aynı zamanda Tasavvuf târihi açısından Antalya- İstanbul-Kâhire hattında cereyan eden Mevlevilik sahâsına katkıları sunmaktadır.

Şeyh Âdem Dede'ye Uzanan Köprü: “Cennette Raks” Romanı

“Cennette Raks” romanı 1946 doğumlu ve hâlen hayatta olan Mehmet Celâlettin Perdahlı tarafından kaleme alınarak 29 Eylül 2002 yılında tamamlanmış, kişisel gayretlerle bastırılmıştır. Piyasada bulunmadığı hâlde tesadüfen önümüze çıkan bu roman, hikayenin kahramanı şeyh Âdem Dede'nin Antalyalı olması ve bu kahramanın Osmanlı

1 Mehmet Celâlettin Perdahlı, *Cennette Raks*, Sadri Grafik Matbaacılık, Boğazkent 29 Eylül 2002., Antalya.

Tasavvuf târihinde bilhassa Mevlevîlik dünyasının tanınmış bir simâsı olması hasebi ile tarafımızca tebliğ değer bulunmuştur. Romana isim olan “Cennette Raks” ismi şeyhi Âdem Dede'nin vefatına şâir Fevzi tarafından düşürülen;

“Âdem Dedemiz raks ederek irdi cinâne” (1064/1653) târihinden¹ ilhâmle konulmuş gözükmetedir.

Roman incelendiğinde yazarın bizzat soyağacında bulunan üç önemli simânın üç ayrı bölüm içinde hikâye edildiği görülmektedir. Ne var ki bu üç sima kronolojik bir sırayla okuyucuya sunulmaz. İlk bölüm yazarın cumhuriyet öncesi vefât etmiş büyük dedesi Âdem Efendi'ye², ikinci bölüm Perdahlı ailesinin soyağacının gidilebilen ilk ismi 1595'de 19 gün sadrazamlık yapmış Lala Mehmed Paşa³'ya ve son bölüm bizim üzerinde bilhassa durmak istediğimiz yazarın 5. Kuşaktan dedesi bulunan Şeyh Adem Dede'ye tahsis edilmiştir.

Galata Mevlevihânesi Şeyh Âdem Dede'ye romanın 145-214 sayfaları arasında yer verilmiştir. “Âdem” başlığını taşıyan bu bölümde Âdem Dede'nin hayatına dâir kronolojik bilgiler gençliğinden vefâtına uzanan bir öykü kurgusu içinde verilir. Bölümde III. Murad, III. Mehmed, IV. Murad, Kösem Sultan, Şeyhülislâm Yahya, Şeyhülislâm Bahâi gibi siyâsi simâların yanı sıra Üstüvâni Mehmed Efendi, Kadızâde gibi dönemin fakihlerine ve Şeyh Şemseddin Sivâsi, Ulu Arif Çelebi, Zincirkıran Mehmed Çelebi, I. Bostan Çelebi, Rusûhî İsmâil Efendi gibi meşâyîha yer verilmektedir. Bölümde yine suhte olaylarından, zeâmet sistemine, celâli isyânları, Kadızâdeliler hareketinden, IV. Murad'ın tütün yasağına uzanan târihi olaylara yer verildiği görülür. Yine Mevlevîlik dünyasını anlatma gayreti içinde, Mevlevîliğe intisâb, dervişin Mevlevîlik yolunda seyr ü sülûk serencâmı, Mukabelenin yapılışı, Mevlevî çilesi, Çelebilik kurumu hakkındaki bilgilerin öyküde yer yer aktarıldığı görülür. Âdem Dede'ye âit şiirler ve vefâtına düşürülen târihlerle bölüm sona erer.⁴

Yazar romanın sonunda soyağacını vermenin yanı sıra romanın teşekkülünde faydalandığı kaynaklara ayrı bir liste oluşturmuş ve aynı zamanda romanın yazımına se-

1 Mustafa Sâkîb Dede, Sefine Nefise-i Mevleviyân, tashih Mehmed Arif Paşa. Kahire : Mektebetu Vehbe, 1866/1283., c.II., s.50.

2 Âdem Efendi (ö.1908) yazarın 1908 de vefat etmiş olan dedesi olup, romanın birinci bölümü onun hayat hikayesine dair izler taşır. Öykü “Mahkeme kadıya mülk müdür?” sorusuyla başlar. Abdülhamit döneminde cereyan eden günlerde Âdem Efendi, 1898 yılına âit bir gecede bir meyhane ortamında geçimini sağladığı yüz adet dükkanlı, lacivert renkli, dokuz kubbeli, içinde dokuma çarşıları olan bedesten olan koca vakıf taşınmazını elinden bir imzâ ile çıkarmış ve bir gecede üç beş dükkan ve bir iki baraka terekisi ile ortada kalmıştır. İçine düştüğü durum nedeniyle âilesini bir müddet terk ederek, dervişliğe soyunan Âdem Efendi'nin hayat hikâyesi birinci bölümün ana temasıdır.

3 Lala Mehmed Paşa (ö.1595): yazarın bize verdiği soyağacında Zaim Mustafa Bey oğlu Tekeli Mehmet Çavuş olup tarihte sadrazam Lala Mehmed Paşa olarak bilinmektedir. Şeyh Âdem dedenin babası olan Mehmed Çavuşa işaretle Âdem Dedenin vakıf adını “Galata Mevlevihânesi Şeyhi Âdem Efendi İbni Mehmed Çavuş” olarak zikrettiğini belirten yazar, bu kaydın dedeleri Lala Mehmed Paşa'nın Hırvat asıllı sadrazam Lala Mehmet Paşa ile karıştırılmamak olduğunu düşünmektedir. Toplam 19 gün sadarete bulunan paşa şirpençeden vefat etmiş ve Vefâ hazîresine gömülmüştür. İki oğlundan biri Mustafa Ağa müteferrika olup, daha sonra yeniçeri ağası olmuş ve 1011 (1603) yılında vefat etmiştir. Diğer oğlu Galata Mevlevihanesi şeyhi Âdem Dede'dir.

4 Perdahlı, a.g.e., s.145-214.

bep teşkil eden olayları samimi bir üslûb ile anlatmış, âilesine dâir kıymetli bilgilerin kaybolma endişesini dile getirmiştir.

Öte yandan yazar Âdem Dede'nin vakıf bırakan bir mutasavvıf olduğuna dikkat çekmekte ve vakfiye kaydında bulunan bilgilerin bugün Antalya'da Paşa Camii olarak bilinen Tekeli Mehmed Paşa câmi'ne ışık tuttuğunu ifade etmektedir. Öyle ki 1649 yılında kurulan Âdem Dede vakfiyesi şartlarından birinin Tekeli Mehmed Paşa câmi'inde Kur'an okunması olduğunu dile getiren yazar, söz konusu vakıf senedinin caminin inşa tarihine ilişkin doğru tespitlere kaynaklık ettiğini dile getirmektedir.¹

Yine romanın kurgusal bölümünden ayrı olarak kaleme alınan bu son bölümünde yazar romanın önemli unsurlarını oluşturan, Zaim Mustafa Bey, Lala Mehmet Paşa, Mustafa Ağa, Galata Mevlevihânesi şeyhi Adem Dede'nin yanı sıra yazarın birinci kuşaktan dede ve ninesi olan Âdem Efendi ve eşi Gülsüm hanıma ve "Perdahlı" soyadını alan çocuklarına âit kısa biyografilere yer vermiştir.

Yazar son olarak ecdâdına bir vefâ borcu olarak bilhassa vakıf mülklerinin yoğun olarak bulunduğu Antalya merkezde yer alan Balbey mahallesi, İki Kapılı Han sokağına Âdem Dede'nin isminin verilmesi çabalarından bahsetmekte ve altı yıllık bir süreçten sonra kitabın yayımından sonra komisyona gireceği bilgisini okuyucu ile paylaşmaktadır.²

Bugün gelinen noktada Adnan Menderes Bulvarı ile Evliya Çelebi Caddesi arasında kalan caddede Şâir Adem Dede caddesidir ki yazarın gayretlerinin boşa çıkmadığının bir canlı şahidi olarak karşımızda durmaktadır.

Galata Mevlevihânesi Postnişini Şeyh Âdem Dede

1591-1653 yılları arasında yaşamış olan Hüseyin Adem Dede Mesnevî şârihi Rusûhi İsmâil Ankaravî'nin halefidir. Antalya'nın tanınmış ailelerinden Tekeli Mehmed Çavuş'un oğludur.

Bununla birlikte roman yazarı ve âilenin mensubu Celâlettin Perdahlı eserinde Mehmed Çavuş'un tarihte III. Murad'ın saltanat yıllarına rast gelen 1595 yılının 18-29 Kasım arasındaki 10 günlük sürede sadrazamlık yapmış bulunan Lala Mehmet Paşa olduğu üzerinde durmaktadır. Ne var ki kaynaklarda "Nişancı" lakabının yanı sıra "Eski Lala Mehmed Paşa" lakaplarıyla da tanınan ve vefatına şirpençenin sebep olduğu Lala Mehmed Paşa için tarihi kaynaklar, "Arnavut, Boşnak, Hırvat, Rum, Macar ve Frenk devşirmeleri arasında tek tük parlayan bir iki Türk'ten biridir" kaydını serdetmekte ancak doğumunun Antalya değil Gölarmara olduğunu ifade etmektedir.³

1 Perdahlı, a.g.e., s. 243; Leyla Yılmaz, *Antalya Tekeli Mehmet Paşa ve Tarihlendirilmesi*, Adalya, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yıllığı, s.305.

2 Mehmet Celâleddin Perdahlı, *Cennette Raks*, Boğazkent (Serik) 2002, Antalya, s.236-256.

3 Tekeli Lala Mehmet Paşa'nın "Tekeli" nisbesinden dolayı Antalya'lı olduğu üzerinde durulsa da Gölarmara doğumlu olduğu, III.Murad'ın Mânîsâ valiliği sırasında onun hizmetine divan çavuşu olarak girdiği ve bu sebeple "Tekeli Mehmed Çavuş" olarak anıldığı, daha sonra III.Murad'ın oğlu şehzâde III. Mehmed'e lalalık yaptığı ve bu tarihten itibaren "Lala Mehmed Paşa" olarak anıldığı bilinmektedir. 12 yıl divan çavuşluğu görevinden sonra 19 Kasım 1595'de Sinan Paşa yerine sadrazamlığa atanmış an-

Âdem Dede tarafından kurulan vakfiyenin adının “Galata Mevlevihanesi İskenderpaşa Zaviyesi Şeyhi Âdem efendi İbni Mehmet Çavuş Vakfı” şeklindeki ifâdede Âdem Dede'nin babasının sadrazam Lala Mehmet Paşa ismi yerine Mehmed Çavuş şeklinde arz edilmesini yazar, Mehmed Çavuş'un tevâzu'una ilintilemekle beraber Antalya'da vakıf mülklerinin çoğunluğunun bulunmasının yanı sıra şehirde Tekeli Mehmed Çavuş ismiyle tanınmasının etkili olduğunu düşünmektedir. Yazarın bu zannını kuvvetlendiren bir ibâyeye Evliya Çelebi Seyâhatnâmesinde Antalya münâsebeti ile serdettiği beyanlardan rastlıyoruz. 1671 yılında Antalya'yı ziyaret eden Evliyâ Çelebi Tekeli Lala Mehmed Paşadan ve Mehmed Çavuş mahallesinden bahsetmektedir.¹

Âdem Dede ile Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi'nde görünen en açık bilgi ise Antalya ilinin o zamandan beri yaylağı kabul edilen, bugün Korkuteli ilçesi olarak bilinen İstanaz şehri ile ilgili verdiği satırlarda yer almaktadır. Evliyâ Çelebi bu yayla mekanı olarak görülen şehirde İstanaz deresi etrafında içli, dışlı, hamamlı, havuzlu, şadırvanlı sarayların bulunduğunu ve bu sarayların en eski, sanatlı ve süslüsünün Galata Mevlevihânesi Şeyhi Âdem Efendi hazretlerine âit olduğunu şu cümleleri ile serdedir: “Bütün saraylardan sanatlısı, süslüsü ve eski yapı olanı İstanbul'da Galata Mevlevihânesi Şeyhi Âdem Efendi hazretlerinin babadan dededen mîrâs olarak intikal eden sarayı bir diyârda yoktur. Hatta böyle yayla yerde limon, turunç, kebbat ve iremzât gibi süslü İstanaz Bağ'ıdır.”² Bu satırlar Âdem Dede'nin köklü ve zengin bir âilenin mensubu olmasının en bâriz delili sayılabilir.

Gerek şûara tezkireleri, gerekse târihi kaynaklar Âdem Dede'nin Antalya'nın nüfuz sâhibi bir âilesi olduğunu ifâde eder. Nitekim Şemsettin Sâmî, ilk Türk Ansiklopedisi olan “Kamûs-ül Âlâm” ında “Âdem Antali” başlığı ile Âdem Dede'yi tanıtmakta hakkında; “Âlim ve zâhid bir zât olup, Mesnevî-i Şerîf'in müşkilâtını halletmekte pek büyük kuvvet ve mahâreti vâir idi. An aslin Antalya'lı olup oranın pek zengin ve nüfuzlu bir hanedanına mensup idi. Antâlî dendiği gibi, Rumî lâkabıyla dahi maruftur” demektedir.³

Süleyman Fikri Erten *Antalya Livası Tarihi* adlı eserinde, Âdem Dede'nin Antalyadan yetişen ünlüler içinde “Çavuşoğulları” ailesinden olduğu ifade etmekle birlikte, bıraktığı vakfın, vakıf senedinin tamamına yakınına kitabına almıştır.⁴

Galata Mevlevihânesi şeyhi Âdem Dede üzerinde tasavvuf tarihinin önemli bir sîması olması nedeniyle durulurken, hece vezni ile şiir bırakan bir Mevlevî mutasavvıf

cak sadaretinin 13. Gününde şirpençe hastalığı nedeniyle vefât etmiştir. Osmanlı tarihinde Ege yöresi doğumlu tek sadrazam olarak bilinmektedir. Hakkında bkz. Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, (1954) Osmanlı Tarihi III.cilt 2.Kısım, XVI. Yüzyıl Ortalarından XVIII. Yüzyıl Sonuna Kadar, Ankara, Türk Tarih Kurumu (altıncı baskı), s.350.

1 Evliya Çelebi, Tekeli Paşa bahçesi şeklinde bahsettiği bu bahçeden “Üç tarafı İrem Bağ'ı gibi bağ bahçelerdir. Bu bahçelerden görmeye değer Tekeli Paşa Bahçesi, kalenin kible tarafından hendek kenarında hurma ve servi ağaçları sıra sıra süslenmiştir. Limon, turunç ve diğer meyve ağaçları, havuz ve selsebillerle inşa olunmuş bir koyahtır.” Cümleleri ile bahsetmektedir. Bkz. Evliya Çelebi Seyâhatnâmesi, Haz: Seyit Ali Kahraman, (9. Kitap, 1.cilt), YKY yayınları, s.314.

2 Evliyâ Çelebi, Seyâhatnâme, a.g.e., c.I., s.307.

3 Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-A'lâm*, Mihran Matbaası, 1889, c. I., s.60.

4 Süleyman Fikri Erten, *Antalya Livası Tarihi*, Hazırlayan: Abdullah Tekin, Ekim 1997., s.109-114.

olması yönü ile de edebiyât tarihçileri tarafından da incelenmiştir. Prof. Dr. Âdem Ceyhan'ın kaleme almış olduğu "17. Asır mevlevî edebiyatından bir portre: Antalyalı Adem Dede" isimli makale ağırlıklı şûara tezkirelerinden istifâde ile Âdem Dede'nin biyografik çehresine ve edebî tarzına ışık tutmaktadır.¹

Ne var ki şûara tezkirelerinde bilhassa Âdem Dede'nin İstanbul'a intikali sonrası bilgiler nettir. Mevlevîlik kaynakları arasında sayabileceğimiz Sâkıb Dede'nin Sefine-i Nefise-i Mevleviyânı, Sahih Ahmed Dede'nin Mecmuâtü't-Tevârih-i Mevleviyye'si , Esrar Dede'nin Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye'si ve Galata Mevlevihânesi meşihatına dâir Silsilenâme'ler göz önüne alındığında Âdem Dede'nin biyografik ve tasavvufî şahsiyeti biraz daha görünür hâle gelmektedir. Buradan hareketle onun hayâtına dâir şu bilgileri vermek mümkündür:

Şakayık'a göre Antalya'da Çavuşzâde hânedânı denilen zengin âlesinden dolayı başlangıçta "Çavuşzâde" lakabı ile tanınan Hüseyin Âdem Dede Mevlevîlik yoluna intisâb etmeden evvel elinde tumarlar bulunduran bir zeâmet sâhibi olarak 1030/1621'de II. Osman'la birlikte "Hotin Seferi" olarak da tarihe geçen Lehistan Seferi'ne katılmıştır.² 1037/ 1627 yılında ise zeâmetleri bırakmış ve memleketi Antalya'da yine aynı yıl Antalya Mevlevihânesine atanan Zincirkıran Çelebi Şeyh Mehmed Dede'ye³ (v. 1077/1627) intisâb ederek yedi yıl hizmetinde bulunmuştur.⁴ Feridun Nâfiz Uzluk, araştırma konusu yaptığı bir Mevlevî hilâfetnâmesinden hareketle, Âdem Dede'nin dedesi Antalyalı Mustafa Dede'nin de Mevlevî olduğunu ve Mevlevîlik icâzetini bizzat I. Bostan Çelebi'den aldığını belirtmektedir.⁵

Âdem Dede 7 yıl hizmetinde bulunduğu Zincirkıran Şeyh Mehmed Efendi'den icâzetle seyâhat ettiğinde kaynaklar ittifâk etmektedir. Ne var ki Âdem Dede'nin İstanbul'a gelinceye kadar tâkip ettiği seyâhatin durakları arasında kaynaklarda kimi farklılıklar dikkat çeker. Sâkıb Dede ve Sahih Ahmed Dede'ye göre Âdem Dede anne ve babasının vefâtı üzere Antalya'dan ayrıldıktan sonra Gelibolu Mevlevihânesi'ne gelerek bir müddet Ağazâde Şeyh Muhammed Dede'nin sohbetlerine devâm etmiş ve akabinde İstanbul'da Galata Mevlevihânesi'ne gelerek Rusûhî Dede'nin hizmetinde bulunmuştur.⁶ Öte yandan Esrâr Dede'ye göre Antalya'dan ayrıldıktan sonra Konya âsitânesine

1 Adem Ceyhan, 17. Asır mevlevî edebiyatından bir portre: Antalyalı Adem Dede", *Türkiyat Mecmuâsı*, c.2, Bahar 2011, s.141-166.

2 Şeyhi Mehmed Efendi, *Vekaiu'l-Fudalâ* (Eş-şakaiku'n-Nu'mâniyye ve Zeyiller), Haz: Abdülkadir Özcan, s.550.; Necdet Yılmaz, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf, Osav yay., İstanbul, 2001, s. 265.

3 Zincirkıran Şeyh Mehmed Efendi: Mevlevîlik târihinde önemli bir isim olan 14. Halife Ferruh Çelebi'nin torunudur. Babası Şâh Çelebi, amcası Bostan Çelebi'dir. I. Ahmed'in tahta çıktığı yıl (21 Aralık 1603) doğan Zincirkıran (Zencirkıran) Mehmed Çelebi 1627 yılında 25 yaşına iken amcası ve 15. Mevlevî Halifesi bulunan Bostan Çelebi tarafından meşihâtnâme ile Antalya'da dâhil-i sûr içinde bulunan Mevlevihâne'ye şeyh olarak gönderildi. 40 yıl Antalya Mevlevihâne meşihâtinin sürdürülen Zincirkıran Mehmed Efendi 1077/ 1666 yılında 65 yaşında olduğu hâlde vefât etti. Bkz. Sahih Ahmed Dede, *Mecmuâtü't-Tevârih-i Mevleviyye*, Haz: Cem Zorlu, İnsan Yayınları, s.284, 297, 301,302, 313.

4 Mustafa Sakıb Dede, *Sefine-i Nefise-i Mevleviyan*. tashih Mehmed Arif Paşa. Kahire : Mektebetu Vehbe, 1866/1283., c.II., s.44; Sahih Ahmed Dede, *Mecmuâtü't-Tevârihi'l-Mevleviyye* (Mevlevîlerin Târihi), Haz: Cem Zorlu, İnsan Yay., İst, 2003, s.297.; Necdet Yılmaz, *a.g.e.*, s. 265.

5 Feridun Nâfiz Uzluk, *Mevlevî Hilâfetnâmeleri*, Hekimbaşı Yalısı, Konya'da Selimiye Camii (Vakıflar dergisi 9. sayıdan ayrı basım), Ankara, y.y., 1971 s.396.

6 Sâkıb Dede, *a.g.e.*,s.44.

gelip, I.Bostan Çelebi'nin bir müddet terbiyesinde bulunduktan sonra Galata Mevlevihânesine intikâl etmiştir.¹

Âdem Dede Galata Mevlevihânesi şeyhliğini 21 yıl ifâ eden Şeyh Rusûhî İsmâil Ankaravî Dede'nin ö.1041/1631 yılında vefâtı üzere postnişinliğine getirilmiştir. Hilâfetine; “Bu tekye bizim işretgedemizdir/ Dervişleriz Hazreti Âdem dedemizdir”² beytiyle târih düşürülen Âdem Dede, Galata Mevlevihânesi şeyhliğini vefat târihi olan 1063/1652 târihine kadar 22 yıl ifâ etmiştir.³ Âdem Dede'nin yerine Arzî Mehmed Dede (ö. 1075/1664) atanmış ve Galata Mevlevihânesi meşihâtinde on iki yıl kalmıştır.

Her gece en az iki yüz muhib ve mürîdin doldurduğu Mevlevihânedede vaktini koruma konusunda yaşadığı zorluğu bahâne ile hacca niyet etmiş ve birkaç mürîdi ile yola çıkan Âdem Dede hacc vazîfesini edâ edemeden 1063/1653 Ramazan'ında hastalanarak vefat etmiş ve Kahire Mevlevihânesi⁴ne defn edilmiştir.⁵ Vefâtı haberi bir yıl sonra İstanbul'a ulaşan Âdem Dede'nin vefatıyla⁶ ilgili olarak, “Şeyhü'l-kâmil” terkîbinin karşılığı olan vefât târihine Nisârî Efendi, “Ola me'vâ-yı cennet Firdevs-i a'lâ Âdemè” mısra'ını ve “Buyurdu ey Nisârî böyle tahrîr eyle târihin/ Değildir devr-i Âdem geçti o devr-i Muhammeddir” beytini düşerken Şâir Fevzî “Âdem Dedemiz raks ederek irdi Cinâne” mısra'ını tarih düşmüştür. “Şehinşâh-ı ârifân” terkîbi de vefatına düşürülen târihlerden biridir.⁷

Âdem Dede ile ilgili tarihi, biyografik ve Mevlevî câmiâsına dâir tarihçeler neticesinde aktarılan tarihi bilgiler bu minvalde olup, birkaç husus dışında birbirine muvafakat ettiği görülmektedir. Bilgi farklılıklarını, Âdem Dede'nin meşihat süresi, vefatının hacc öncesi mi sonrası mı olduğu, ve yine Dede'nin Kahire Mevlevihânesine mi yoksa yine Kâhire'de Şeyh Sâfi tekkesine mi defn edildiğidir ki vefat tarihinden ve Mevlevî Silsilenâmelerinden hareketle meşihat süresinin 11 değil 22 yıl olduğu açıklık kazanmaktadır.⁸

1 Esrar Dede, *a.g.e.*, s.11.

2 Sâkîb Dede, *a.g.e.*, s.44.

3 İsmâil Ünver, *Galata Mevlevihânesi Şeyhleri*, Osmanlı Araştırmaları, The Journal Of Ottoman Studies, s.215.

4 Kahire Mevlevihânesi hakkında Evliyâ Çelebi, “Kahire de Suku Salibe yakınlarındaydı. Birçok derviş hücreleri ve semâ hânesi ile büyük bir tekkeydi. Şeyhi, Hasanzâde Efendi adında birisi idi” diyen Çelebi İstanbul Kulekapısı Mevlevihânesi şeyhi Adem Efendi nin Mekke dönüşü buraya uğradığı ve burada vefat edip, bu tekkeye defn edildiğini söyler. Şeyh Adem in vefat tarihi için: “Adem dedemiz iderek gitdi cinâne” diye tarih düşürüldüğü ifade edilmiştir. Bkz. Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesi, Haz: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı- Robert Dankoff, Yapı Kredi Yay, İstanbul 2007, c.X, s.136. Ayrıca Bkz: M. Askerî Küçükkaya, “Evliyâ Çelebi Seyâhatnâmesinde Adı Geçen Mevlevihâne ve Tekkeler”, Haran Ü. İlâhiyât Fa. Dergisi, 18 Temmuz-Aralık 2007, s.185.

5 Muallim Nâci, *Esâmî*, İstanbul 1308, s.351.

6 Semih Ceyhan, İsmâil Ankaravî ve Mesnevî Şerhi, Basılmamış Doktora Tezi, Bursa 2005.,s.155.

7 Sâkîb Dede, *a.g.e.*, s.50.

8 İsmâil Ünver, *a.g.m.*, s.215.

İlmî ve Tasavvufî Yönüyle Dönemine Etkileri:

Âdem Dedé'nin ilmî ve tasavvufî cephesine dâir verilen bilgiler, kronolojik cephesine dâir aktarılanların aksine çoğu kaynakta birbiri ile mutabakat hâlinindedir. İlmî açıdan Mesnevî şerhinde müşkil konuların çözümünde mâhir olduğu, tarih düşürmede yetkin bulunduğu ve şiir sahâsında mâhirliği muhakkak sûretle vurgulanmıştır.

Şiirlerinde "Âdem" mahlasını kullanan Âdem Dedé'nin bir Divânı bulunduğu ve Divânın Antalya Müsellim Câmii'nde görüldüğü kaydedilmekle birlikte bugün elimizde yoktur.¹ Şiirleri bestelenmiş olup, günümüze gelenler şuâra tezkirelerinde yer alan sayılı şiirle sınırlıdır. Sayılı şiirleri incelendiğinde hem aruz hem de hece veznini kullandığı görülen Âdem Dedé'nin daha çok hece ile yazdığı şiirler üzerinde durulmuş ve Mevlevî şâirler arasında Türkî tarza rağbet eden tek mutasavvıf olduğu vurgulanmıştır.²

Yine Galata Mevlevihânesi müştemilâtının önemli bir yapı taşı ve günümüze ulaşan en eski taşınmaz kültür varlığı olan Hasan Ağa çeşmesi, Galata meşihatında bulunan Âdem Dedé'nin teşvikiyle Matbah Emîni Hasan Ağa'ya yaptırılmış olmuş, Nisâri Ali Efendi'nin tarih düştüğü 1059 (M.1649/50) tarihli inşa kitâbesinde bu durum şu beyitlerle anlatılmaktadır.

Sırr-ı Mevlânâ-yı rûm Âdem Efendi kim odur
Hângâh-ı Mevlevî'de mürşid-i sâhib-i reşâd

Tekye-pesinde varaydı suya kemâl-i ihtiyâc
Himmet ile diledi dervîşânı memnun murâd

Sevk idüp vir sebağı hayrât ve sâhib-i kudrete
Eyledi bu çeşmeyi bünyâd ol merd-i cevâd³

Tasavvufî yönüne dâir Mesnevî ta'liminde parmakla gösterilen ilmi kifayetinin yanı sıra vakûr ve zâhid bir mürşid oluşu ve pek çok yerde vurgulanan tevâzusu, cömertliği ve babacanlığı öne çıkan hasletleridir.

"Velâyet ve kerâmet ile meşhur bir zât-ı ma'mûrdur"⁴ cümlesi ile tavsif edilen Âdem Efendi, aynı zamanda sehâvet sâhibi bir mutasavvıf olarak da kayıtlara geçmiş "Ebu'l-Fukara", "şârik-i Ebü'l-âbâ-i dervîşân"⁵ nâmı ile şöhrat bulmuştur. Döneminde huzuruna gelen fukaraya düşünmeksizin yüz dinardan fazla ihsân buyurduğu ve bunu duyan ve görenlerin bazıının bu durumu şeyhin kimyâ ilmi bildiğine bazıların ise kerametine haml ettiklerini Esrar Dede bize aktarmaktadır. Âdem Dedé'nin ihsân konusunda cömertliğinin saraya IV. Murâd'a ulaşması üzerine, Âdem Dede saraya Mes-

1 Süleyman Fikri Erten, *Antalya Livâsı Târîhi*, s.107.; Perdahlı, a.g.e., s.233.

2 Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Akçağ Yay, s.316.

3 Yavuz Özdemir, *Galata Mevlevihânesi Müzesi*, TTOK, 2018, s.156.

4 Pervin Çapan, Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî, s.63.

5 Esrar Dede, a.g.e., s.11, Ünver, a.g.m, s.208 (şair İzzet Molla Silsilenâmesi).

nevî kırâati ve sema'â dâvet edilmiştir. Pâdişâhın semâ ve safâdan sonra yüz dinar hediye etmesinden sonra Âdem Dede'nin bu ince îmâyı anlayarak daha sonra tasadduk ederken Mevlevîlerce teberrük edilen on sekiz rakamına hürmetle on sekiz dirhem ve dinârı aşmadığı nakledilmektedir¹

Öte yandan çoğu kez mahviyeti ve tevâzu'na binâen beyaz bir katıra bindiği ve pek çok da'vete talebesi Arzi Mehmed Efendi ile berâber gitmek sûreti ile melâmet yolunu tercih ettiği de kaydedilmiştir.²

Sehâvetin mürşid-i kâmillerde muhakkak bulunmasına dâir hayâtı ile dikkat çeken Âdem Dede'nin bilhassa üzerinde durmak istediğimiz yönü ise tarihte Kadızâdeliler hareketi olarak bilinen bir dönemde İstanbul'da ya'ni merkezde sarayda etkin bir mutasavvıf olarak oynadığı mühim vazifedir. Bir vâizler hareketi olarak ortaya çıkan bu akımın belli başlı temsilcileri Kadızâde Mehmed Efendi (ö.1045/1635), Üstüvânî Mehmed Efendi (v.1072/1661) dir. Semâ ve devrânın sorgulanması, tekke ve dergahların İslam dışı görülerek dervişlerin görüldüğü yerde tecdid-i imana da'vet edilmesi, Hz. Peygamber'in adı geçtiği yerlerde söylenen "sallallahu aleyhi ve sellem" duâsının bid'at görülmesi, Kur'an'ın makamla okunmasının eleştirilmesi, hatta câmilerde bulunan minârelerin yıkılması gerektiğini savunan ve bu sûretle asırlar içinde gelişen İslam geleneği ve medeniyetine dâir izleri "asr-ı saâdete rücu" gerekçesiyle eleştiren bu hareketin temsilcileri zaman zaman sarayda da nüfuz sâhibi de olmuştur.³ Bu uygulamaların Mevlevîlik târihi açısından en dikkat çekenini ise Âdem Dede'nin vefatından on yıl sonra 1077/ 1666 da Mevlevî dervişlerinin "yasağ-ı bed" diye tarih düşürdükleri Mevlevî dergahlarında sema'n resmi olarak yasaklanmasıdır.⁴

İşte Âdem Dede bu tartışma ve baskıların tam da ortasına tesâdüf eden bir mutasavvıf olarak döneme şahitlik etmiştir. Âdem Dede'nin ilk şeyhi Antalya Mevlevihânesi şeyhi Zincirkıran Mehmed Çelebi'nin başından geçen iki farklı sahne bu dönemin tezatlı cephesine ışık tutar niteliktedir. Öyle ki 1048/1638' de İstanbul'a gelen Zincirkıran Mehmed Çelebi bu ziyâretinde Galata'ya gönderdiği müridi hücre-nişin Âdem Dede'yi ve Galata Şeyhi Rusûhî Ankaravî hazretlerini ziyâret etmiştir. Ne var ki aynı sırada Kadızâde Mehmed Efendi ile de tartışmıştır. Kadızâde Mehmed Efendi'nin Zincirkıran Mehmed Efendi'yi sokakta kovalamış ve bu kovalamacanın nedeni Zincirkıran Efendi'nin melâmi-meşreb oluşu ve bıyıklarının uzunluğu olarak kayda geçmiştir. Öte yandan bu tartışmalardan Şeyhülislâm Yahya Efendi ile haberdâr olan IV. Murad Şeyh Zincirkıran Mehmed Efendi'ye ziyâde ta'zimde bulunmuş, Çelebi Efendi'ye Bağdat Şeferi öncesi tefeü'l-bi'l-hayrda bulunarak Çelebi Efendi Antalya Mevlevihânesine ikrâm ve in'âm ile uğurlanmıştır.⁵

1 Sâkıb Dede, a.g.e., s.46.; Esrar Dede, a.g.e., s.12.

2 Sâkıb Dede, a.g.e., 49.

3 Kadızâde hareketi ve dönemin sema ve raks etrafında dönüştürülen tartışmaları için bkz: İsmet Kayaoğlu, Raks ve Devran Etrafında Tartışmalar, III. Uluslararası Mevlânâ Kongresi, s.291-303.; Reşat Öngören, Osmanlı Anadolu'sunda Ulemâ -Meşayih Münâsebetleri (VI.yy), s(Sema ve Devrân), s.369-384.; Semiramîs Çavuşoğlu, Kadızâdeliler, TDVİA, c.24, s.100-102.

4 Sahih Ahmed Dede, a.g.e., s.313.

5 Sâhîh Ahmed Dede, a.g.e., s.,302, Abdalbâki Gölpinarlı, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, İstanbul 1983, s.205.

Âdem Dede'nin hayatına dâir nakledilen bir iki olayda dönemin izleri net bir şekilde görülür. Sâkıb Dede' den öğrendiğimize göre Âdem dede her sene mevsim-i gülnârda Hisâr'a ihvânıyla sandal ile geçmekte ve dönüşte kudüm ve ney eşliğinde semâ meşk edilmekte idi. Ancak dönemin bostancısı nâmeleri duymakla dedeyi azarlar, ney ve kudümlerini taş üstünde parçalar. Galata dergâhına üzüntüyle rücu eden Dede yirmi gün boyunca odasının saraya bakan pencerelerini kapatır. Yirmi gün sonra pencerelerin açılması ile şehirde söz konusu bostancının kudümlerin parçalandığı yerde kesik başının görülmesi bir olur. Bostancının sebebi ne olursa olsun âkıbetinin bu şekilde müşâhedesi Âdem Dede'nin kırılmasına bağlı olarak yorumlanmıştır.¹

Kaldı ki o dönemde sarayın içinde Âdem Dede'nin ve öncesinde Mevlevî tarîkı müntesiblerinin gördüğü hürmet ayrı bir tebliğe konu teşkil edecek şekilde genişler. Başlangıçtan itibaren Hanedân-ı Âl-i Osmânî'nin Mevlevîliğe yakınlığı, padişahların Konya Mevlevî dergâhı başta olmak üzere diğer şubelere gösterdiği ihtimâm bilinmektedir.

Pâdişahların huzurlarında *Mesnevî* okutmaları, *Mesnevî* ve Mevlevîliğe dâir her türlü eser ve şerh gayretini desteklemeleri, sefer öncesi ordunun Konya Mevlevîhânesi'ni ziyaretle himmet talebi konuyla ilgili birkaç küçük örnek olarak sayılabilir.

Âdem Dede'de tıpkı selefleri gibi saraydan tevaccüh görmüş bir mutasavvıftır. Yetiştirmiş olduğu dervişler ki onlardan birisi Nâyi Çengî Yusuf Dede'dir (v.1670). I. Bostan Çelebi'ye intisabının ardından Galata Mevlevîhânesine gelerek Şeyh Âdem Dede'ye intisâb eden Yusuf Dede, onun yanında mûsiki bilgisini arttırarak dergâhın neyzenbaşısı olmuş ve IV. Murad huzûrunda arz ettiği ney taksiminden sonra sarayın hususi mûsiki bölüğüne katılmış ve sikke ve destârını çıkarmaksızın sarayda istihdâm edilmiştir.²

Öte yandan yine dönemin iki önemli şeyhülislâmı Şeyhülislâm Yahya Efendi³ (ö.1053/1644) ve Bahâî Efendi'de (ö. 1064/1654) Âdem Dede'ye intisâb eden önemli devlet adamlarıdır ki, kaynaklarda Âdem Dede'ye olan muhabbet ve bağlılıklarını te'yid eder sahneler satırlarda yer almıştır. Esrâr Dede'de yer alan menkıbeye göre bir gün Âdem Dede zaviyenin Mesnevîhânını bizatihi kendisine sikke-pûş-i inâbet eden Şeyhül-İslâm Bahâî Efendi'ye göndermiştir. Şeyhülislâm'ın "kimsin?" sorusuna "Âdem Dede'nin kârisiyim" şeklinde cevap veren müride "Hoş geldin Havvâ Ana!" şeklinde cevap vermesi bir latife olarak kayda geçerken, Bahâî Efendi'nin hüsn-i hat meşkini Galata Mevlevîhâne'sinde yaptığı ve pek çok ihsânla söz konusu zaviyeye yardımlarda bulunduğu ifâde edilmektedir.⁴

1 Sâkıb Dede, Sefine, s.45.

2 Esrar Dede, a.g.e., s.530-531.; Mehmet Nûri Uygun, "Yusuf Dede Efendi", TDVİA, c.44., s.10.

3 Yahya Efendi hak bkz. Bayram Ali Kaya, Yahya Efendi, Zekeriyâyâzâde, TDVİA, C.43, s.245. Yahya Efendi bilhassa "Mescidde riyâ-pîşeler itsün ko riyâyı/ Mey-hâneye gel kim ne riyâ var ne mürâyi" beytiyle tanınan bir şeyhülislâm olarak tarihe geçmiştir. Dîvânı için bkz. Hasan Kavruk, Şeyhülislâm Yahyâ Divânı, Ankara 2001.; Yahya Efendi ayrıca IV. Murad döneminde Konya'da bulunduğu sırada dervişlerin yiyeceğini kesmekle suçlanan Mevlânâ dergâhı postnişini Ebûbekir Efendi'nin katlini önlemiştir. Bkz. Hamdi Birgören, "Şeyhülislâm Yahyâ'nın Şâir ve Şiir Anlayışı", Kesit Akademik Dergisi (The Journal of Kesit Academy) Yıl:2, Sayı:6, Aralık 2016, s.312.

4 Sâkıb Dede, a.g.e.,s.47; Esrâr Dede, Tezkîre-i Şuârâ-yı Mevleviyye, Ankara 2000, s.12.

Bahâî Efendi ile ilgili farklı bir bilgi de onun Nakşî tarîkından tekmil-i tarîk etmekle birlikte Mevlevî muhibbi olduğudur. Nitekim zaman zaman Mevlevî taraftarlarının aleyhinde fetvâ vermek durumunda kalmakla birlikte el altından koruduğu da ifâde edilmektedir.¹

Bu süreçte mutasavvıflar ise bir yandan tasavvufî uygulamalarının geleneğe uygunluğunu isbât eden eserler kaleme alırken bir yandan da kendi müntesiblerinin zâhir-bâtın dengesini gözetmeleri konusunda ihtâr eden adâb ve erken kitaplarını yeniden güncellemişler ve tasavvufî hayat içinde temizi çürükten ayırmak istemişlerdir. Âdem Dede'nin selefi İsmâil Ankaravî'nin eserlerinin çoğu bu yönde eserler olup, tasavvufî hayata dâir mutasavvıf kalemden çıkan tavsiyelere örnek teşkil etmektedir.

Âdem Dede ise selefi Ankaravî'ye mütâbaat ederek olası tazyiklere soğukkanlı davranmış, itidâl ve vakarı elden düşürmeyerek bir denge gözetmiştir. Sâkıb Dede onun hilâfeti dönemi için; "Bunun zamânında ulemâ-yı izâm ve meşâyih-ı kirâm arasında hiçbir güne nifâk olmamış, ehl-i zâhir ve bâtın birbirine ısınmıştır." demiştir.²

İki yüzü aşkın muhibbin rağbet ettiği dergâhından ayrılarak, kendini hacc yolculuğuna bırakması ve bu kutlu yolda vefâtı ; âşıkların seyrine bir son olmadığını ve ma'nâda sema'nın men'ine bir yasak konulamayacağını hissettirir derin imalar içerir.

Antalya'dan başlayarak Hotin, Konya, Gelibolu, İstanbul, Kâhire güzergâhında devam eden Âdem Dede'nin seyr ü sülûku, kendi kaleminden dökülen ;

"Derd ehli libâsını aşk ile giyen gelsin
Zehrini şeker gibi zevk ile yiye gelsin

Ol günlerini sâim hem giceleri kâim
Fakr ateşine dâim sabr ile yanan gelsin

Hakk'a iremez kimse atlas u libâs ile
Öz kendi eli ile cânına kıyan gelsin

Kal u kıyl ile her-giz menzile irişilmez
Kendilik ile olmaz mürşide uyan gelsün.

Aldanma sakın Âdem her hâline dünyânun
Öz varlığını bunun yokluğa sayan gelsün³

beyitlere muvafık olarak gerçekleşmiştir. Âdem Dede ahfâdından Celâlettin Perdahlı'nın 21. yy da kaleme aldığı *Cennette Raks* romanı ile Galata Mevlevihânesi şeyhi Antalya'lı Âdem Dede bir kez daha yâd edilme imkânı bulmuştur.

1 Mehmet İpşirli-Mustafa Uzun, *Bahâî Mehmed Efendi*, TDVİA, c.IV., s.464.; Necdet Yılmaz, a.g.e., s.267.

2 Sâkıb Dede, a.g.e., s.45.

3 Esrar Dede, a.g.e., s.14-15.

KAYNAKLAR

- BİRGÖREN, Hamdi, Şeyhülislâm Yahyâ'nın Şâir ve Şiir Anlayışı", Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy) Yıl:2, Sayı:6, Aralık 2016, s.312.
- CEYHAN, Adem, "17. Asır mevlevî edebiyatından bir portre: Antalyalı Adem Dede", Türkiyat Mecmuâsı, c.2, Bahar 2011.
- CEYHAN, Semih, İsmâil Ankaravî ve Mesnevî Şerhi, Basılmamış Doktora Tezi, Bursa 2005.
- ÇAPAN, Pervin, *Mustafa Safâyi Efendi, Tezkire-i Safâyi, (Nuhbetü'l-Âsâr min Fevâ'idü'l-Eş'âr), İnceleme - Metin - İndeks*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay. S.322, Tezkireler Dizisi: Ankara 2005.
- ÇAVUŞOĞLU, Semiramis, *Kadızedeliler*, TDVİA, c.24, s.100-102.
- EVLİYÂ ÇELEBİ, *Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi*, Haz: Seyit Ali Kahraman, (9. Kitap, 1.cilt) , Yapı Kredi Yayınları., II.Baskı.
- EVLİYÂ ÇELEBİ, *Evlîya Çelebi Seyahatnâmesi*, Haz: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı- Robert Dankoff, Yapı Kredi Yay, İstanbul 2007, c.X,
- GENÇ, İlhan, *Esrar Dede, Tezkire-i Şuârâ-yı Mevlevîyye*, Ankara 2000.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılap ve Aka Yayınevi, İstanbul 1983, s.205.
- ERTEN, Süleyman Fikri, *Antalya Livâsı Târîhi*, Hazırlayan: Abdullah Tekin, Antalya Yöresi Kültürleri Araştırma Enstitüsü Yayınları, No:2, Ekim 1997.
- İPŞİRLİ, MEHMET - UZUN, MUSTAFA, *Bahâî Mehmed Efendi*, TDVİA, c.IV., s.464.
- KAVRUK, Hasan, *Şeyhülislâm Yahyâ Divânı*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü., MEB, 2001.
- KAYA, Bayram Ali, *Yahya Efendi, Zekeriyâyâde*, TDVİA, C.43, s.245
- KAYAOĞLU, İsmet, *Raks ve Devran Etrafında Tartışmalar*, III. Uluslararası Mevlânâ Kongresi, Konya 2003.
- KÖPRÜLÜ, Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Akçağ Yayınları, Ankara 2013.
- KÜÇÜKKAYA, M. Askeri, "Evlîya Çelebi Seyâhatnâmesinde Adı Geçen Mevlevîhâne ve Tekkeler", Harran Ü. İlahiyât Fa. Dergisi, 18 Temmuz-Aralık 2007, s.185.
- MEHMED Şeyhi Efendi, Vekâyi'ü'l-Fudalâ (Eş-şakaiku'n-Nu'mâniyye ve Zeyilleri), Neşre Haz: Abdülkadir Özcan., İstanbul Çağrı Yay.1989.
- NÂCİ, Muallim, *Esâmî*, İstanbul 1308.
- ÖNGÖREN, Reşat, *Osmanlı Anadolu'sunda Ulemâ -Meşayih Münâsebetleri* (VI.yy), s(Sema ve Devrân), İz Yayıncılık,2000.
- ÖZDEMİR, Yavuz, *Galata Mevlevîhânesi Müzesi*, TTOK, 2018.
- PERDAHLI, Mehmet Celâlettin, *Cennette Raks*, Sadri Grafik Matbaacılık, Boğazkent 29 Eylül 2002., Antalya.
- SAHİH AHMED DEDE, Mecmuâtü't-Tevârihi'l-Mevlevîyye (Mevlevîlerin Târîhi), Haz: Cem Zorlu, İnsan Yay., İst, 2003.
- SÂKİB DEDE, Mustafa, *Sefîne Nefîse-i Mevlevîyân*, tashih Mehmed Arif Paşa. Kahire : Mektebetu Vehbe, 1866/1283., c.II.
- ŞEMSEDDİN Sâmi, *Kâmûsu'l-A'lâm*, Mihran Matbaası, 1889, c. I.
- UYGUN, Mehmet Nûri, "Yusuf Dede Efendi", TDVİA, c.44.
- UZLUK, Feridun Nâfiz, *Mevlevî Hilâfetnâmeleri*, Hekimbaşı Yalısı, Konya'da Selimiye Camii (Vakıflar dergisi 9. sayıdan ayrı basım), Ankara, y.y., 1971 s.396.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, (1954) *Osmanlı Tarihi* III.cilt 2.Kısım, XVI. Yüzyıl Ortalarından XVIII. Yüzyıl Sonuna Kadar), Ankara, Türk Tarih Kurumu (altıncı baskı).

ÜNVER, İsmâil, *Galata Mevlevihânesi Şeyhleri*, Osmanlı Araştırmaları, The Journal Of Ottaman Studies, İstanbul 1994.

YILMAZ, Leyla, *Antalya Tekeli Mehmet Paşa ve Tarihlendirilmesi*, Adalya, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü Yıllığı.

YILMAZ, Necdet, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, Osav yay., İstanbul, 2001.